

<https://helda.helsinki.fi>

Paavalin esivaltaopetus sisällissodan tulkinnoissa

Huttunen, Niko

Suomen kirkkohistoriallinen seura
2009

Huttunen , N 2009 , Paavalin esivaltaopetus sisällissodan tulkinnoissa . julkaisussa T I H
(Toimittaja) , Sisällissota 1918 ja kirkko . Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia ,
Suomen kirkkohistoriallinen seura , Helsinki , Sivut 204-217 .

<http://hdl.handle.net/10138/235489>

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Paavalin esivaltaopetus sisällissodan tulkinnoissa¹

Taipalsaaren kirkonkylä Lappeenrannan naapurissa joutui valkoisten valtaan aivan sodan päätösvaiheissa, huhtikuun lopulla. Kurinpalautus kenttäoikeuksineen ja kuolemantuomioineen noudatteli yleisiä menettelytapoja.² Koska teloitus oli uusi ja outo toimitus pitäjäläisille, paikallinen laivanrakentaja Mikko Kilpiä selitti asiaa kirkkorannassa. Hän suuntasi sanansa teloitusryhmälle:

Te kun nyt menette suorittamaan tätä tärkeää tehtävää niin muistakaa, että minkä teette, se tehkää kylmäverisesti. Nämä tuomitut ovat nousseet Jumalaa ja esivaltaa vastaan ja heidän palkkansa on kuolema.³

Lyhyessä puheessa on peräti kolme kytkentää Raamattuun. Ensimmäinen on mukaelma Johanneksen evankeliumin sanoista: ”Se mitä teet, tee se pian.” (13:27.) Evankeliumissa Jeesus kehottaa Juudasta toteuttamaan kavallusaikeensa, joten Kilpiän mukaelma rinnastaa teloittajat Juudakseen – rinnastus, jota hän ei tietenkään halunnut luoda. Evankeliumin sanojen mukaelma on ilmeisen tahaton, muttei ehkä jäänyt taipalsarelaisilta huomaamatta. Ainakin puhujaa myöhemmin pilkattiin juuri näistä sanoista. Pimeästä saattoi kaikua: ”Mikko hei, minkä teet niin tee se kylmäverisesti!”⁴

Puheen toinen raamattukytkeä ei ole tahaton. Kilpiä oikeuttaa teloituksen esivaltaopetuksella, jonka lähtökohta on Paavalin Roomalaiskirjeessä: ”– joka asettuu esivaltaa vastaan, nousee Jumalan säätämystä vastaan.” (Room. 13:2, UTK 1913.)⁵ Kyse ei ole vain sanamuotojen mukailusta, vaan teloituksen asiallisesta perustelusta. Esivaltaopetuksen valossa hän esittää puheensa kolmannen raamattukytken. Paavalin mukaan esivalta kantaa miekkaa ja on ”kostaja sen rankaisemiseksi, joka pahaa tekee” (Room. 13:4, UTK 1913). Kilpiä ilmaisee asian mukailemalla toisaalla esiintyvää Paavalin lausetta ”Sillä synnin palkka on kuolema” (Room. 6:23, UTK 1913). Paavali ei synnin palkasta puhuessaan tarkoita esivallan toimeenpanemaa kuolemanrangaistusta, mutta Kilpiä antaa sille esivaltaopetuksen valossa tällaisen merkityksen. Esivaltaopetus on puheen ydin ja sen valossa tapahtumia tulkitaan.

1 Artikkelin on julkaistu hieman toisessa muodossa suomalaista Paavali-tutkimusta esittelevässä artikkelikokoelmassa *Paavali valokeilassa* (Huttunen 2008a).

2 Taipalsaaren ja lähiseudun tapahtumista yleisesti: Tikka & Arponen 1999; Kannela & al. 2006. Kenttäoikeuksista Tikka 2004.

3 Tikka & Arponen 1999, 265; Kannela & al. 2006, 61.

4 Tikka & Arponen 1999, 265.

Oliko Mikko Kilpiän esivaltaan vetoava ajattelu poikkeus omana aikanaan ja sodan jälkeen ensimmäisessä tasavallassa? Entä mikä on Paavalin esivaltaopetuksen vaikutus 1900-luvun alun esivaltaopetukseen ja sen kautta yhteiskunnallisiin tapahtumiin? Kahden kysymystä pitää tarkastella erillään.

Ensimmäinen kysymys edellyttää *reseptiohistoriallista analyysia*: miten Paavalin esivaltaopetusta tulkittiin 1900-luvun alussa ja miten laajasti näitä tulkintoja käytettiin? Kun reseption sisältö ja sen käytön yleisyys on selvitetty, voidaan kysyä, miten Paavalin esivaltaopetus heijastuu siinä. Tätä tutkitaan *vaikutushistoriallisessa analyysissä*. Vaikutushistoriallinen analyysi on kirkollisen ”pesänselvityksen” kannalta oleellinen. Kysymys Paavalin esivaltaopetuksen vaikutuksesta vuoden 1918 tapahtumissa on teologisesti paljon vakavampi kuin kysymys siitä, miten Paavalin opetusta tulkittiin. Onhan esivaltaopetuksella Raamatun osana edelleen keskeinen merkitys kirkolle.

Artikkelin ensimmäisessä osassa keskitytään reseptiohistoriaan, Paavalin esivaltaopetuksen tulkintoihin 1900-luvun alun Suomessa. Artikkelin jälkimmäisessä osassa käännetään katse Paavalin esivaltaopetukseen sen omassa, antiikin kontekstissa. Samalla pyritään hahmottamaan sitä, missä määrin suomalainen tulkinta seurasi Paavalin näkemyksiä ja missä määrin tulkintaa rikasti muualta tulleet ainekset.⁶

Esivaltaopetus Suomessa 1900-luvun alussa

Historioitsija *Juhani Piilonen* esittää, että käsitys Jumalan asettamasta esivallasta oli 1900-luvun alussa kärsinyt melkoisia kolhuja. Niin sanottujen sortovuosien aikana suhde venäläiseen esivaltaan oli muuttunut ristiriitaiseksi ja parlamentarismi äänestysineen oli tehnyt esivallan alkuperän inhimillisemmäksi. Piilonen päättää lyhyen katsauksensa toteamukseen: ”Käsitystä esivallan jumalallisesta alkuperästä oli tätä taustaa vasten vaikea puolustaa, saati käyttää mielipiteenmuokkauksessa.”⁷ Piilonen näkemyksen valossa Taipalsaaren tapaus ei edustanut lainkaan tyypillistä ajattelua. *Jussi T. Lappalainen* puolustaa vastakkaista kantaa. Lappalaisen mukaan esivaltaopetukseen pohjautunut ajattelutapa eli vakaasti, erityisesti maaseudulla. Johtopäätös on seuraava:

Osittain tästä ajattelutavasta, osittain aktiivisesta laillisuuskannasta selittyvät kansan keskuuteen vuoden 1918 tapahtumista juurtuneet nimitykset ”kapina”, ”kapinatalvi”, ”kapinakevät”, jotka riippumatta punaisen ja valkoisen Suomen rajoista kauan jälkeenpäin leimasivat laajojen väestöryhmien näkemystä selkkauksesta.⁸

Piilonen on oikeassa sikäli, että viimeisten vuosikymmenien tapahtumat olivat todellakin vaikuttaneet esivaltaopetukseen. Sortovuosien laillisuustaistelu ei kuitenkaan syr-

5 Virallisesti voimassa oli vuoden 1776 käännös, mutta vuonna 1913 valmistunut Uuden testamentin käännösehdotus (UTK 1913) oli käytännössä vallitseva ja sitä käytettiin mm. kirkkokäsikirjan ja katekismuksen uusissa painoksissa.

6 Reseptio- ja vaikutushistoriasta tarkemmin: *Luz* 1994; *Räisänen* 2001; *Huttunen* 2008b.

7 *Piilonen* 1993, 594.

8 *Lappalainen* 1985, 132–133. Saman suuntaisesti *Kekkonen* 1991, 84; *Ylikangas* 2003, 525.

jäyttänyt esivaltaopetusta, vaan johti uuden tulkinnan muodostumiseen. Lappalainen huomaa aivan oikein, että laillisuusideologia ja esivaltaopetus kietoutuivat yhteen.

Autonomian ajan perintö

Vuoteen 1918 tultaessa esivaltaopetusta oli taottu kansan päähän jo vuosisatoja katekismusten avulla. Se mitä jokamies ja -nainen yhteiskunnan rakenteesta ja valtasuhteista oppi, oli kirjattu katekismukseen. Koulupakkoa ei ollut eivätkä kaikki Suomen suuriruhtinaan alamaiset koskaan saaneet tätä kummempaa yhteiskuntaopin opetusta. Lutherin *Vähän Katekismuksen* huoneentauluihin oli kirjattu koko Paavalin esivaltaopetus Roomalaiskirjeen luvusta 13.⁹ Voimassa ollut, vuonna 1893 hyväksytty Kristinoppi puolestaan korosti 4. käskyn selityksessä, että vanhempien kunnioitus tarkoittaa myös esivallan kunnioitusta – Lutherin tulkinta tämäkin.¹⁰ Jälleen lainataan tekstiä Roomalaiskirjeen luvusta 13. Esivallan tottelemiselle ei asetettu mitään varauksia, vaikka tarjolla olisi ollut kristillisessä traditiossa perinteisesti käytetty *clausula Petri*: ”Jumalaa tulee totella enemmän kuin ihmisiä” (Ap. t. 5:29). Se liitettiin vasta seuraavaan, vuoden 1923 katekismukseen.¹¹ 1930-luvulle asti käytetyn virsikirjan esivaltaa koskevat virret toistivat nekin enimmäkseen Paavalin esivaltaopetusta.¹²

Sortovuosien poliittinen tilanne aiheutti pienen, mutta merkittävän muutoksen esivaltaopetukseen. Tämä näkyi vuoden 1913 Uuden testamentin käännösehdotuksessa, jossa esivaltaan viitattiin pronomiinilla ”se”. Kirkkoraamatusta (1776) puhuttiin ”hänestä”. Tällä muutoksella Raamattu ei enää vaatinut kuuliaisuutta hallitsijalle vaan yleisemmin yhteiskuntajärjestykselle. Muutos on nähtävästi yhteydessä siihen, että keisarin katsottiin harjoittaneen väärää politiikkaa. Luterilaisen kirkon vuonna 1913 hyväksytyssä kirkkokäsikirjassa vanha ja uusi esivaltakäsitys elivät rinnakkain. Yksityiseksi hartaudeksi tarkoitetuissa rukouksissa esivalta samaistuu keisariin (Alamaisten rukous) ja vallan sanotaan olevan peräisin Jumalalta (Esivallan rukous). Yleisessä kirkkorukouksessa esivalta kuitenkin samaistuu lailliseen yhteiskuntajärjestykseen, josta keisari on vain osa.

Varjele ja siunaa laillista esivaltaa, warsinkin keisaria, Suuriruhtinastamme, Keisarinnaa, (Leskikeisarinnaa) ja Perintöruhtinasta sekä muita keisarillisen perheen jäseniä. Auta armollisesti esivaltaamme lailla turvaamaan kansaa, estämään pahennusta ja edistämään vanhurskasta ja rauhallista elämää maassamme.

Vaikka ajatus laillisesta esivallasta on vanha,¹³ sortokausien tilanteessa sen merkitys oli poliittisesti latautunut. Keisarin aloittamien venäläistämistoimien katsottiin rikkoneen

9 Lisäksi on lainauksia muusta uusitestamentillisestä esivaltaopetuksesta (Matt. 22:21; 1. Tim. 2:1–2; Tit. 3:1 ja 1. Piet. 2:13–14), joka Jeesuksen sanoja lukuun ottamatta on syntynyt Paavalin esivaltaopetuksen vaikutuspiirissä (Huttunen 2008a, 308 n. 11).

10 Veijola 1988, 163–165. Vrt. Hyvärinen 1926, 339.

11 Wilckens (1982, 43–66) on tehnyt selkoa jakeen Ap. t. 5:29 roolista esivaltaopetuksen tulkintahistoriassa. Myös Hyvärinen (1926, 339) vetoaa siihen Roomalaiskirjeen kommentaarissaan.

12 Lempinen 1978, 307–308.

13 Pitkänen 1980, 79.

Suomen perustuslaillisia oikeuksia ja niitä pidettiin laittomina.¹⁴ Poliittisen tilanteen vaikutusta voi uumoilla niissä pienissä muutoksissa, joita vuonna 1913 ilmestyneen uuden kirkkokäsikirjan kirkkorukoukseen tehtiin: keisari ei enää saanut eteensä määrättä ”rakas” ja rukous kuuliaisuudesta esivaltaa kohtaan sai rinnalleen rukouksen kuuliaisuudesta lakia kohtaan.¹⁵ Kaikki tämä heijasteli kehitystä, jossa esivalta ymmärrettiin yhä enemmän laein ylläpidetyksi yhteiskuntajärjestykseksi ja yhä vähemmän hallitsijan persoonaksi.

Kaikkiaan poliittinen tilanne vaikutti kuitenkin varsin vähän kirkon esivaltaopetukseen. Huolimatta siitä, että keisarin katsottiin toimineen väärin, kristityn velvollisuutena pidettiin kuuliaisuutta, kuten Martti Luther oli opettanut.¹⁶ Poliittisesti tällainen opetus tarkoitti niin sanottua myöntyväisyysslinjaa. Vain harvat kirkon edustajat kieläytyivät niin sanotun perustuslaillisen kannan mukaisesti noudattamasta laittomiksi katsomiaan määräyksiä.¹⁷ Kirkollinen myöntyväisyysslinja ei suinkaan miellyttänyt kaikkia. Valtio-oikeuden ja kansainvälisen oikeuden professori – myöhempi ministeri – Rafael Erich ei esivaltaa käsittelevässä tietosanakirja-artikkelissaan salaa, mitä hän ajattelee myöntyväisyysslinjan mukaisesta esivaltaopetuksesta:

— sen mukaisesti on kaikkina aikoina useasti vääristellen esitetty uskonnon, siveysopin ja julkisen oikeuden ohjeita siinä muodossa, että yksilö muka olisi velvollinen ehdottomasti noudattamaan täten käsitellyn ”esivallan” käskyjä ja niihin alistumaan, huolimatta siitä, että ne saattavat olla valtion voimassaolevan oikeusjärjestyksen kanssa selvässä ristiriidassa.¹⁸

Erichin esivaltakäsitys pohjaa laillisuusideologialle: alamaiset ovat velvollisia noudattamaan vain laillisia käskyjä. Dogmatiikan ja siveysopin professori G.G. Rosenqvist laati laillisuusideologian mukaisen esivaltatulkinnan linjat jo sortovuosien alussa 1899. Vastoin kirkon myöntyväisyysslinjaa Rosenqvist katsoi, että pelkkiin pakkokeinoihin nojautava esivalta ei ole lainkaan esivalta. Lait ilmentävät kansan omassatunnossa vaikuttavaa Jumalan lakia, jonka vuoksi kansalaiset ovat velvollisia noudattamaan vain esivallan laillisia käskyjä.¹⁹

Kuvallisen ilmauksen teologinen laillisen esivallan ideologia sai Albert Edelfeltin taulussa *Maaherra*. Sortokauden alussa maalattu taulu on kuvitusta Johan Ludvig Runebergin samannimiseen runoon *Vänrikki Stoolin tarinoissa*. Runossa ”Venäjän armeijan pääkenraali” kehottaa maaherraa julkaisemaan laittoman käskyn. Maaherra laskee kätensä lakikirjan kannelle ja toteaa: ”sen valtiaanne vahvistanut on”, ja jatkaa myöhemmin: ”Laki, ennen mua syntynyt, myös jälkeheni jää.” Runon loppu viittaa oman tunnon kautta korkeampiin eettisiin periaatteisiin. Niinpä lakiuskollisuus on uskollisuutta elämän korkeimmalle järjestykselle.²⁰ Edelfeltin taulussa tähän viittaa muun

14 Suomen autonomiasta oikeustieteellisenä kysymyksenä: Klami 1977, 106–166; Jyränki 1989, 403–418; Rasilaisten 2004, 19–38.

15 Pitkänen 1980, 52–53.

16 Kehotus rauhaan talonpojille (Luther 1959, 147–160).

17 Kirkon poliittisten kannanottojen muodostumisesta Murtorinne 1964. Tosin toisen sortokauden aikana kirkon johto lähentyi perustuslaillisia (Mustakallio 1990).

18 Erich 1910, 828.

19 Rosenqvist 1899; Murtorinne 1964, 71–73, 169–173.

20 Runon tulkinnasta: Wrede & Solstrand & Terling Hasán 1984, 486–492.

muassa pöydällä näkyvä Raamattu.²¹ Tällaista ideologista taustaa vasten ei yllätä, että Zacharias Topeliuksen *Maamme*-kirjan mukaan koko yhteiskuntajärjestelmän yläpuolella, ”lähinnä taivaan Jumalaa”, hallitsee — Suomen laki.²² Venäjällä ihmeteltiin, miten Suomen valtiosääntö oli voinut nousta Kristuksen evankeliumin rinnalle.²³

Lain kohoaminen korkeimpien eettisten periaatteiden symboliksi johti luonnollisesti siihen, että laki tarkoitti yhä vähemmän lain kirjainta ja yhä enemmän sen henkeä — paavalilaista juurta tämäkin jaottelu (2. Kor. 3:6). Tällä kehityksellä oli pohjansa paljon kauempana kuin sortokausissa. Suomen autonominen erityisasema konkretisoitui Ruotsin vallan ajalta peräisin olevissa perustuslaeissa, joiden soveltaminen vaati ajan mittaan yhä pidemmälle menevää tulkintaa. Olosuhteiden muuttuessa valtiosääntönormeja jouduttiin etsimään myös muualta kuin perustuslakien kirjaimesta, esimerkiksi yleisistä, sitoviksi katsottavista periaatteista.²⁴ Tällainen teki laillisuusargumentoinnin alttiiksi poliittisille vaikutteille.

Sortokausien tilanteessa laillisuusargumentoinnin politisoituminen kiihtyi. Kuvaan astui myös poliittinen väkivalta, jonka tunnetuin edustaja oli kenraalikuvernööri Bobrikovin murhannut Eugen Schauman.²⁵ Schauman oikeutti tekonsa hätävarjelutoimena ja teki sen tiettäväksi avoimessa kirjeessään keisarille.²⁶ Laillisuusmiehenä tunnettu P.E. Svinhufvud vertasi prokuraattori Soisalon-Soinisen murhaajaa, Lennart Hohenthalia, Schaumaniin ja selitti murhat kansakunnan lailliseksi itsepuolustukseksi. Svinhufvud vetosi perustuslakiin ja muuhunkin lainsäädäntöön, vieläpä kansainväliseen oikeuteenkin.²⁷ Laillisuusargumentoinnin politisoituminen saavutti huippunsa Venäjän vallankumouksen myötä, jolloin argumenttien esittäjät eivät aina itsekään enää uskoneet esittämäänsä juridisia perusteluja.²⁸ Muuttui yhä epäselvemmäksi, mitä laki tarkoitti.

Kapinaan noustuaan punaiset eivät enää edes väittäneet nojaavansa vanhoihin lakeihin, vaikka ennen kapinaa olikin punnittu myös laillisuusargumenttien käyttöä vallankumouksen oikeutuksena.²⁹ Valkoiset sen sijaan pysyivät laillisuusargumenteissa ja korostivat puolustavansa laillista yhteiskuntajärjestystä ja perustuslaillista jatkuvuutta.³⁰ Edeltävien vuosikymmenien kehitys kuitenkin osoitti, että valkoistenkin laillisuus saattoi olla varsin väljässä suhteessa lain kirjaimeen. Tämä näkyi sittemmin valkoisten kenttäoikeuksien toiminnassa vuonna 1918. Laillisia nämä kenttäoikeudet eivät sanan kirjaimellisessa merkityksessä olleet. Historioitsija *Marko Tikka* toteaaakin, että juridii-
kan sijasta toimintaa ohjasivat järjestyksen palauttaminen ja moraaliset motiivit.³¹

21 Taulun tulkinnasta: *Lukkarinen* 2000.

22 *Topelius* 1985, 539. Teoksen teksti pohjautuu vuoden 1899 versioon, jossa yhteiskuntajärjestyksestä käytetään nimitystä ”hallitus”. Kun itsenäistymisen jälkeen nimitys olisi saattanut aiheuttaa sekaannuksia (senaattia ryhdyttiin kutsumaan hallitukseksi), vuonna 1944 uudistetussa versiossa (*Topelius* 1954, 391) käytetään sanaa ”esivalta”.

23 *Mustakallio* 1990, 403.

24 *Jyräki* 1989, 408–409.

25 Autonomian ajan poliittisesta terrorista lyhyesti *Tikka* 2004, 52–55.

26 Esim. *Zetterberg* (1988, 252–253) on julkaissut kirjeen.

27 Puhe julkaistiin myöhemmin: *Svinhufvud* 1938.

28 *Rasilainen* 2004, 189–298.

29 *Rinta-Tassi* 1986, 107; *Rasilainen* 2004, 292.

30 *Klami* 1977, 155–159.

31 *Tikka* 2004, 322–326, 401–405. Yleisesti lainkäytöstä sisällissodassa *Kekkonen* 1991.

Laillisen esivallan käsite on ymmärrettävä tätä historiallista taustaa vasten. Laillisuus on esivallan määreenä ensisijaisesti ideologinen ja viittaa yleisesti siihen hyvään ja oikeaan, mitä määreen käyttäjän mielestä esivallan piti edustaa. Esivaltaa sanottiin lailliseksi riippumatta siitä löytyikö laillisuus Suomen lain kirjaimesta, hengestä, ”korkeammasta maailmanjärjestyksestä” tai jostain muualta.

Laillinen esivalta ja kapina

Ajatus laillisesta esivallasta luonnollisesti heijastui kapinasta esitettyihin näkemyksiin jo sodan aikana ja seuraavilla vuosikymmenillä. Laillisuusajattelusta juontui se näkemys, että valkoisten suojeluskunnat olivat esivallan joukkoja, koska hallitus oli julistanut ne omikseen.³² Tätä ennen jopa suojeluskuntalaiselle saattoi olla epäselvää, toimivatko he esivallan asialla vai sitä vastaan. Eräs muistelija kirjoittaa, että suojeluskuntien tarve järjestysvallan ylläpidossa oli jo pitkään selvä, mutta ”se seikka, että alussa ei oikein tiedetty, oliko esivalta suojeluskuntien takana vai olivatko ne jonkin ryhmäkunnan hommaa, vaikutti vierottavasti. – – Tieto, että oltiin itsensä Esivallan asemiehiä, lievensi suuresti kansalaissodan lamauttavaa luonnetta”.³³

Laillisuusajattelun mukaisesti muistelija näki, että suojeluskuntatoiminta oli esivallan toimintaa vasta, kun asia on päätetty laillisessa järjestyksessä. Aseellinen voima ei siis itsessään ole esivaltaa. Esivalta on laillinen yhteiskuntajärjestys, jota aseellinen voima vain tukee. Tämä tulee monessa lähteessä ilmi, esimerkiksi Santeri Alkion pahoittellessa, ettei esivallalle ajoissa annettu miekkaa.³⁴ Miekka on siis oleellisesti eri asia kuin esivalta. Alkion kielikuva esivallan miekasta on suora lainaus Paavalilta, joskaan se ei Paavalilla – kuten jäljempänä havaitaan – viittaa sellaiseen voimaan ja vallan erotteluun kuin Alkio ajattelee.

Laillisuusideologiasta myös johtui, että vastustaja ymmärrettiin rikolliseksi. Edellä esiintynyt muistelija toteaa, että suojeluskuntien julistaminen hallituksen joukoiksi toi tunteen, että nyt tappelevat ”Esivalta ja epäjärjestys”.³⁵ Tämä tulkinta oli yleinen. Oikeushistorioitsija *Jukka Kekkonen* toteaa, että valkoisten keskuudessa vakiintui ”tulkinta kansalaissodasta laillista hallitusta ja esivaltaa vastaan puhjenneena kapinana (valtiopetoksena)”.³⁶

Rikos vaatii rangaistusta. Tähän Paavalin esivaltaopetuksesta oli löydettävissä selvää tukea. Esivallan rankaisuoikeuteen liittyi pastori-kansanedustaja Antti Rentolan kirjoitus *Ilkka*-lehden pääkirjoituspalstalla 27. helmikuuta 1918:³⁷

32 Suojeluskuntien asemasta esim. *Ahti* 1987, 276.

33 *Eräs* 1933, 26–27.

34 *Toiset valtiopäivät 1917, pöytäkirjat II*, 1145 (24.5.1918). Valkoisten lentolehtinen vakuutti, että ”esivallalle uskollisten joukkojen voima on pian vyöryvä heidän (so. punaisten) ylitseen”. Lentolehtisen koko teksti: *Suomen vapaussota kuvissa I*, 246. Samanlainen näkemys esivallan ja voiman suhteista myös: *Castrén* 1926, 37; *Kaukamaa* 1933, 71, 91, 322; *Karimo* 1937, 13; *Aho* 1961, 60–61; vrt. myös *Sihvo* 1954, 190, 194.

35 *Eräs* 1933, 27.

36 1991, 84.

37 *Manninen* (1982, 155–156) on lyhyesti esitellyt kirjoitusta.

Pyhä sota. Sellainen meillä nyt on – Jumalan kiitos! Kun meillä nyt kerran on sodan välttämättömyys, josta ei filosofoimalla pääse, niin olkoon Jumala kiitetty, että sotamme ei ole mikään militaristinen ryöstösota – vaan että se on jumalalliseen järjestykseen kuuluva Esivallan miekan käyttö pahojen rankaisemiseksi. – – Tämä on Jumalan sota perkelettä vastaan. Tämä on Davidin sota kapinoivaa Absalomia vastaan. Tämä on Josuan sota filistealaisia vastaan. Tämän sodan on Jumala siunannut ja siunaa sen edelleen, sillä hän on säätänyt Esivallalle miekan, että se olisi ”rangaistukseksi pahoille ja kiitokseksi hurskaille.”

Apokalyptisessa taistelussa esivalta on Jumalan puolella. On huomattava, ettei apokalyptinen kielenkäyttö ollut kaikille vain värikästä retoriikkaa. Lopunajalliset visiot pahan ja hyvän taistelusta olivat tuolloin vielä vakavasti otettavaa teologiaa, jonka näkyvin edustaja oli Savonlinnan piispa O.I. Colliander.³⁸ Jo vuonna 1917 Colliander oli viitannut 2. Tessalonikalaiskirjeessä mainittuun apokalyptiseen laittomuuteen (2. Tess. 2:3–12), jonka hän näki vallankumouskuuhunnan myötä astuvan esiin. Kirjeen mukaan ”se, mikä pidättää” estää vielä laittomuutta. Kirkkoisilta periytyvän tulkinnan mukaisesti Colliander oletti, että ”se, mikä pidättää” laittomuutta on esivalta.³⁹

Kirkossa vallitsi itsestään selvä yhteisymmärrys siitä, että punaiset olivat nousseet esivaltaa ja sen asettanutta Jumalaa vastaan.⁴⁰ Pappeja ei tosin kenttäoikeuksiin kuulunut,⁴¹ mutta tämä johtui luultavasti regimenttiopista, jonka mukaan rankaiseminen kuului maalliselle esivallalle, ei hengelliselle. Regimenttiopin mukaan maallisen esivallan rangaistusoikeus on Jumalan säätämys.⁴² Tämä oppi kaikui myös kirkon seinien ulkopuolelle, kuten Rentolan kirjoituksen julkaisu maallisen lehden pääkirjoituspalstalla osoittaa.⁴³ Maallisella puolella nimenomaan rangaistusajatteluun haettiin tukea esivaltaopetuksesta.

Lappeenrannan seudun puhdistuksista huolehtinut varatuomari Toivo Tapanainen kirjoitti Rutolan punakaartilaisten teloituksista: ”Nämä tutkittiin ja todettiin syyllisiksi kapinaan ja rettelöintiin laillista esivaltaa vastaan.”⁴⁴ Karjalan armeijakunnan julkaisema tiedotuslehti puolestaan puhui lain kostavasta kädestä.⁴⁵ Lain ja koston erikoinen yhdistelmä selittyy laillisuusideologian valossa tehdyttä Paavalin esivaltaopetuksen muunnelmalta: Paavali sanoi esivaltaa kostajaksi (Room. 13:4, RKE 1913), jolloin lail-

38 Collianderin teologisista näkemyksistä *Toiviainen* 2005, erityisesti sivut 228–232.

39 Colliander 1917, 153; kohdan tulkintahistoriasta esim. *Frame* 1946, 259–262; *Trilling* 1980, 94–101.

40 Hjelt & Louhivuori, Kansallemme (*Helsingin sanomat* 23.5.1918); Rukouspäiväjulistus 25.5.1918 (mm. *Hengellinen kuukauslehti* 30, 1918); *Kalm* 1919, 88–91; *Juva* 1977, 42, 47; *Kena* 1979, 81–82; *Talonen* 1988, 179–182; *Schmidt* 2004, 158, 160. Ainoa punaisten puolelle mennyt pappi oli Ruotsinpyhtään virallinen apulainen Einar Rauhamäki (*Kansanaho* 1994). Muutenkin seurakuntien palkka- ja luottamushenkilöstöä sekaantui kapinaan varsin vähän (*Kena* 1979, 62–63).

41 Tikka 2004, 324.

42 Ks. esim. *Augsburgin tunnustus* 28 (Kirkollinen valta). Kuten kohdasta ilmenee, on periaatteessa mahdollista, että hengellisen viran haltija voi samanaikaisesti toimia myös maallisessa virassa. Hengellisen ja maallisen regimentin erottelu on kuitenkin usein ohjannut pappeja käyttämään vain sanan miekkaa.

43 Ks. myös Hjelt & Louhivuori, Kansallemme (*Helsingin sanomat* 23.5.1918).

44 Tikka & Arponen 1999, 225. Tapanaisen muistiinpanojen aitous on äskettäin asetettu kyseenalaiseksi, mutta ilmeisesti ne sisältävät oikeaa tietoa vuodesta 1918 (*Ylikangas* 2007, 31, 260 n. 582). Esivalta-termin käyttö sopisi Tapanaisen suuhun (*Ylikangas* 2007, 258).

45 *Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan tiedonannot* 1 (1918). Teksti on luettavissa mm. *Sihvo* 1954, kuvaliite sivujen 248 ja 249 välillä.

linen esivalta eli pohjimmiltaan laki kostaa. *Ilkka*-lehti puolestaan julkaisi sodan lop-puvaiheessa pöyristyttäviä kuvauksia punaisten toimista ja teki seuraavan päätelmän: ”Tunkee joka hetki mieleen tiukka kysymys: onko näillä ihmismuodossa riehuvilla pa-holaisilla elämisen oikeutta järjestetyssä oikeuden nojalla perustetussa yhteiskunnassa? Kysypä tätä vaikka kuinka tappohaluttomalta rintaman kauhujen todistajalta ja hän vastaa syvä vakaumus äänessä: ”Ei”. Näiden suhteen ei saa Esivalta miekkaansa hukkaan kanta.”⁴⁶ Ilmari Kianto kertoo puolidokumentaarisessa romaanissaan *Elämän ja kuo-leman kentiltä* nuoresta miehestä, joka kirkkain silmin jutteli, ”kuinka monta kertaa hän yön pimeässä oli täyttänyt esivallan käskyn”.⁴⁷ Lempeyttä ja rakkautta korostava Hilja Haahtikin myöntää 1920-luvun romaanissaan *Todistaja*, että ”esivallalla on ras-kaat velvollisuudet” viitaten teloituksiin.⁴⁸

Tämä kaikki oli pintaväreilyä siihen verrattuna, että esivaltaopetuksella perustellut ankarat rangaistukset saivat korkea-arvoisen puoltajan. Eläkkeellä ollut valtio- ja kan-sainvälisen oikeuden professori Robert Hermanson piti syksyllä 1918 Upsalassa Olaus Petri -luentoja aiheenaan *Oikeus ja uskonnolliset totuudet*. Luentojen perusajatus oli, että oikeusjärjestys on luonteeltaan pyhä ja siksi velvoittava.⁴⁹ Tästä hän myös päätelee, että valtiolla on oikeus rangaista ja jatkaa Paavaliin viitaten: ”– ja tämän vastauksen vahvistaa lausunto: Esivalta ei miekkaa turhaan kanna, koska se on Jumalan palvelija, kostaja sen rankaisemiseksi, joka pahaa tekee (Room. 13:4).”⁵⁰ Kapinavankien rankai-suun vihjaten hän hieman myöhemmin teroittaa, ettei valtiorikoksiin pidä suhtautua yhtään lempeämmin kuin muihinkaan. Myöskään rakkauden varjolla ei rangaistuksia ei saa lieventää, Hermanson toteaa ja viittaa jälleen Paavalin sanoihin esivallasta kosta-jana.⁵¹ Hermansonissa kiteytyi valkoinen esivaltateologian ja laillisuusajattelun yhdis-telmä.

Silmiinpistävää on se, että laillisen esivallan ajatusta ryhdyttiin 1918 käyttämään uuteen tarkoitukseen. Autonomian aikana laillisuus mahdollisti tottelemattomuuden esivallalle, jonka katsottiin toimineen väärin. Uudessa tilanteessa laillisuudesta oli tul-lut lisäargumentti sille, että esivaltaa täytyi totella. Tottelemattomuudesta oli tullut ran-gaistavaa.

Esivalta ongelmana – punaisten vallankumous ja valkoisten vapaussota

Siihen nähden, miten keskeisellä tavalla esivalta on esillä valkoisessa kirjallisuudessa, punainen kirjallisuus on vaitonaisempi. Antti Rentolan julistus pyhästä sodasta ja esi-vallasta poiki muutaman katkeran kommentin, joissa puututaan vain Rentolan avoi-meen valtakirjaan esivallan miekan käytölle.⁵² Yrjö Sirola muistuttaa, miten valkoiset

46 *Ilkka* 29.4. 1918. Sanavalinnan taustalla on poikkeuksellisesti KR 1776.

47 *Kianto* 1928, 113.

48 *Hahti* 1921, 268.

49 *Klami* 1977, 124–126.

50 *Hermanson* 1921, 211.

51 *Hermanson* 1921, 213–214.

52 *Henkipatto* 1919, 53–55; *Suomen luokkasota*, 481 (K. Kaatra, ”Voittajain mässäys”)

olivat tappaa ”sukupuuttoon orjansa, jotka ovat uskaltaneet nostaa kätensä ’esivaltaa’ vastaan.”⁵³ Vihollisen väkivaltaisuutta korostaa myös novelli, jossa ”jumalaa pelkääväinen körttiläinen, ahne hajuhausu” tappaa vastaan sätkivän vauvan: ”Kohoo körttiläisen rautakanta ja jymähtää raskaana sylilapsen pienen pieneen päähän. Kääpiöpunikki lakkaa taistelemasta laillista esivaltaa vastaan.”⁵⁴ Jos tällainen on puhdasta kauhupropagandaa, astetta älyllisempää oli ironinen kuvaus sielunhoidosta, jossa kuolemaantuomittuja kehoitettiin katumukseen: ”- - olivathan he maan kavalta jina nostaneet kätensä jumalan määräämää, kirkon siunaamaa (ja ryssäläiskenraalin edustamaa) esivaltaa vastaan, joka ei hukkaan kantanut miekkaa (saksalaisia mausereita).”⁵⁵ Sielunhoidon kuvauksessa näkyy sosialistisen uskontokritiikin vaikutus, mutta itse esivallan käsitteeseen ei kajota. Esivallan käsitteen sosialistinen kritiikki onkin varsin poikkeuksellista, ja vain ideologisesti terävin kärki näyttää harrastaneen sitä. Otto Ville Kuusinen näki esivallan ajatuksessa ideologisen välineen ajaa porvariston luokkaetuja.⁵⁶

Punaisten kritiikki valkoista esivaltaopetusta kohtaan oli varsin heikkoa ja se jäi vain kritiikiksi. Mitään konstruktivistista ja vaihtoehtoista tulkintaa ei näyttänyt olevan tarjolla, ja paremman puutteessa esivallasta vaiettiin. Kun ottaa huomioon, että uskonnolliset näkemykset edelleen vaikuttivat punaisten syvissä riveissä,⁵⁷ voi hyvin uumoilla, että esivaltaopetus ratkaisevasti heikensi punaisten taisteluintoa. *Heikki Ylikangas* toteaaakin, että punaiset kokivat kapinansa ”uhmakkaana nousuna isäntävaltaansa, lakia ja esivaltaa ja vihdoin vielä oikeuttakin vastaan”.⁵⁸ Esivalta oli punaistenkin mielestä sitä, mitä valkoiset sanoivat sen olevan – ja siksi esivalta oli heille ongelma.

Yllättävää on se, että esivaltaopetus saattoi olla ongelma myös valkoisille. Tämä johtui siitä, että sisällissota oli paha kolaus nationalistiselle näkemykselle yhtenäisestä kansasta. Sota haluttiin nähdä ennen kaikkea vapaussotana Venäjää, venäläisiä ja venäläisyyttä vastaan. Katsottiin, että kapina sytytettiin Venäjältä ja että venäläisten kanssa yhteistyössä toimineet sosialistijohtajat harhauttivat laajat joukot siihen mukaan. Syyllisyys kapinasta säilytettiin venäläisille ja punaisten johdolle, pois laajojen joukkojen niskoilta.⁵⁹

Äärimmilleen vietyinä vapaussotatulkinta voi hämärtää lähes kokonaan sen, että valkoisten vastustajina oli enimmäkseen kapinaan ryhtyneitä suomalaisia.⁶⁰ Näin tapahtuu esimerkiksi V.A. Koskenniemen sotavuonna ilmestyneessä runoteoksessa *Nuori Anssi*, jossa vastustaja on lähes järjestään venäläinen. Seuraus on se, että sotaa ei lainkaan tulkita esivaltateologian pohjalta, vaikka esivalta sinänsä sopiikin Koskenniemen

53 Kuusinen & Sirola 1923, 134. Teksti kuuluu Sirolan aiemmin julkaistuun lehtiartikkeliin.

54 *Henkipatto* 1921, 43.

55 *Henkipatto* 1919, 219. Sanamuodon lähtökohta on KR 1776.

56 Kuusinen & Sirola 1923, 74, 107. Molemmat kohdat kuuluvat alunperin Kuusisen lehtiartikkeleihin (vrt. Aho 1961, 122–123).

57 Uskonollisuudesta punaisten keskuudessa, ks. *Rinta-Tassi* 1986, 202; *Schmidt* 2004. Punaisten omassakin kirjallisuudessa on tästä huomioita: *Kuoleman kentiltä* 1924, 194; *Suomen luokkasota*, 230.

58 *Ylikangas* 2003, 525. Myös maltillisimmat sosialistit saattoivat porvarien tapaan myöntää, että kapina oli seurausta esivallan kunnioituksen rapautumisesta. Ks. *Kärsimysten teiltä* 1928, 150. Vrt. porvarillinen näkemys *Wilkuna* 1918, 281; *Louhivuori* 1919, 30–31, 36.

59 *Ylikangas* 1993.

60 *Tanskasen* (1978, 206–207) mukaan venäläisten osuus punaisten rintamajoukoissa oli korkeimmillaan helmi-kuun lopulla, noin 10–11 %. Maalis-huhtikuun vaihteessa heitä oli enää noin 3 %.

uskonnolliseen käsitemaailmaan. Esivaltateologialla hahmotetaan vain suhdetta sotilaallisiin lähiesimiehiin.⁶¹ Vapaussotaideologia syntyi nimenomaan siitä, että huomio haluttiin siirtää pois sodan sisäisestä luonteesta. Siksi esivaltaopetukseen pohjautunut kapinatulkinta saattaa jäädä pois jopa selkeästi uskonnollisissakin asiayhteyksissä, kuten körttinuoren sotaretkä kuvaavassa *Nuori Anssi* -runoelmassa.

Vaikka sodan tulkitseminen esivaltateologian avulla olikin sekä valkoisen vapaus-sota- että punaisen vallankumoustulkinnan kannalta kiusallista, se oli kuitenkin lukuisille suomalaisille täysin luonnollinen tapa ymmärtää sodan luonne. Olihan esivaltaopetus keskeinen osa luterilaista kansanopetusta. Sisällissodan tunnelmissa se löysi tiensä myös sotilasvalaan, jossa se vielä tänäkin päivänä painokkaasti muistuttaa kapinallisuuden torjumisesta.⁶² Historioitsija *Jussi T. Lappalainen* lieneekin oikeassa sanoessaan, että laillisuusajattelun sävyttämä esivaltaopetus leimasi laajojen väestöryhmien käsitystä selkkauksesta.

Kun laivanrakentaja Mikko Kilpiä vetosi teloittajiin sanomalla, että tuomitut ovat nousseet ”Jumalaa ja esivaltaa vastaan”, hän vetosi yleisesti tunnettuun perusteeseen. Kuulijat tiesivät, ettei esivalta ”miekkaa turhaan kannan”, ja niin teloittajat ja teloitettavat astuivat kirkonkylän rannassa Kilpiän vuokraamaan Hurma-laivaan. Jos vielä kyti epäily siitä, olivatko tuomitut nousseet myös Jumalaa vastaan, sen saattoi karistaa katsomalla etääntyvää kirkkoa: punaiset olivat lähtiessään yrittäneet polttaa sen.⁶³ Laiva matkasi järven selän yli kohti syrjäistä Pulkkaniemeä, jossa tuomiot oli tarkoitus panna täytäntöön.

Paavalin esivaltaopetus oli kulkenut pitkän tien antiikin roomalaisesta yhteiskunnasta 1900-luvun alun suomalaiseen maalaispitäjään. Oliko esivaltaopetus enää lainkaan sitä, mitä Paavali oli sillä ajatellut? Seurasivatko Hurma-laivan teloittajat vain tulkintaa, joka oli irronnut alkuperästään?

Esivalta Paavalilla

1900-luvun alussa esivalta sai hyvin usein lisämääreen ”laillinen”. Paavali ei luonnollisestiakaan tiennyt Suomen laista mitään eikä hän ylipäättään puhunut *laillisesta* esivalta. Täysin toinen kysymys on se, muuttaako laillisuusideologia mitenkään olennaisella tavalla Paavalin opetusta.

Edellä todettiin, että vuonna 1918 laillisuus ei aina tarkoittanut konkreettisia pykäläiä vaan yleisempää ideaa yhteiskunnassa vallitsevasta hyvästä. Tällainen yleisluontoinen hyvän idea tulee esiin Paavalillakin. Hän korostaa, että esivalta on hyvän puolella pahaa

61 Myös *Kunnas* (1976, 51–52) huomaa oikein, että *Koskenniemi* kuvaa valkoisten vastustajiksi venäläiset, mutta väittää virheellisesti, että runoteoksessa sotaa käydään ”Jumalalta säätyä esivallan” puolesta (1976, 86).

62 ”On syytä epäillä löytyykö maailmassa ainoatakaan maata, jonka sotilasvalankaava yhtä avomielisesti puhuisi sotalaitoksen tehtävistä ’sisäisen vihollisen’ kukistamiseksi.” (*Tanner* 1919, 63.) Nykyinen kaava ei tosin ole enää aivan niin suorasanainen kuin Tannerin kommentoima vuonna 1918 annettu kaava.

63 *Kannela & al.* 2006, 44–45.

vastaan. Hyvän ja pahan teema yhdistää esivaltaopetuksen myös tekstikontekstiin Roomalaiskirjeessä.⁶⁴

Se, mitä esivallan edustama hyvä konkreettisesti tarkoittaa, jää Paavalilla täysin ilmaan. Kyse on yhtä yleisestä luonnehdinnasta kuin esivallan laillisuudessakin. Molemmissa tapauksissa esivaltaan liitetään myönteinen etumerkki ilman sen tarkempia selvityksiä hyvän sisällöstä. Tässä mielessä laillisen esivallan ajatus istuu Paavalin tekstiin eikä tuo siihen mitään uutta. Eräässä toisessa ja perustavammassa mielessä laillisuusajattelu tekee kuitenkin radikaalin muutoksen Paavaliin nähden.

Laillinen esivalta -käsite pitää sisällään mahdollisuuden, että on olemassa myös laitton esivalta, ja suomalainen esivalta-ajattelu oli sortovuosien seurauksena hyvin tietoinen tästä mahdollisuudesta. Tämä on täysin vierasta Paavalille, joka ei kiinnittänyt huomiota lakiin vaan olemassa olevaan valtatilanteeseen: ”Ei ole esivaltaa muuten kuin Jumalalta, mutta ne jotka ovat, ovat Jumalan asettamia” (Room. 13:1) – kriteerinä ei ole se, miten laillisesti vallanpitäjät ovat vallankahvaan tulleet.⁶⁵

Roomaa vaivasi yhteiskunnallinen epävakaus. Laajat piirit haaveilivat edelleen keisarivallan kumoamisesta ja tasavallan palauttamisesta. Keisareita oli murhattu ja kansanjoukkojen tyytymättömyys uhkasi ajoittain kaikkea yleistä järjestystä.⁶⁶ Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Paavali puhuu esivallasta varsin yleisellä tasolla: esivallaksi käännetty kreikan sana *exousia* tarkoittaa yleisesti valtaa tai vallanpitäjää, ja toinen tekstissä käytetty sana *arkhontes* tarkoittaa niinikään yleisesti kaikenlaisia vallanpitäjiä.⁶⁷ Lisäksi Paavali sanoo, että esivalta on *hyperekhousa*, yläpuolella. Tässä kaikki. Hän ei määrittele esivallaksi ketään henkilöä, virkaa tai hallintojärjestelmää (vrt.1. Piet. 2:13–17).⁶⁸ Yleistermejä käyttämällä Paavali asetti opetuksensa yhteiskunnallisten muutosten yläpuolelle. Ainoa mikä pysyy, on vallankäyttö — ihmiset vaihtuvat, poliittiset järjestelmät muuttuvat. Tässä Paavali seisoi Vanhan testamentin pohjalla, jonka mukaan vallankäyttäjät ovat saaneet valtansa aina Jumalalta: ”hän suistaa kuninkaat vallastaan ja nostaa kuninkaat valtaan” (Dan. 2:21).⁶⁹ Valta pysyy, vallanpitäjät vaihtuvat.

Käytännössä tämä tarkoitti vallitsevan yhteiskuntarakenteen hyväksymistä. Hallitsijoiden vaihtuminen palatsivallankumouksissa tai poliittisten voimasuhteiden muutokset eivät vaikuttaneet yhteiskunnan perusrakenteeseen, jossa valta keskittyi aina varakkaalle huipulle.⁷⁰ Tässä yhteiskuntarakenteessa laajalle alaportaalille jäi aina vain alamai-

64 Ks. Room. 12:9–10 ja 13:8–10. Näissä kohdissa Paavali puhuu hyvästä ja pahasta vain kristittyjen keskinäisessä suhteessa, ei suhteessa pakanalliseen esivaltaan. Missään ei kuitenkaan käy ilmi, että hyvän ja pahan käsitteissä tapahtuisi muutoksia. Hyvä ja paha tarkoittavat siis samaa sekä puhuttaessa kristittyjen välisistä suhteista että suhteesta esivaltaan. Samoin *Wilckens* 1982, 31.

65 Vrt. *Hyvärinen* (1926, 337), joka – ilmeisesti äskeisten sorto- ja vallankumousvuosien laillisuuspohdintojen näkökulmasta – pistää merkkile, että Paavali ei määrittele, ”mistä hetkestä alkaen joku henkilö tai virkakunta esim. väkivaltaisen valtionmuutoksen aikana – on katsottava ’vallassaolijaksi’ ja milloin lakkaavaksi sellaisena olemasta; hän vain sanoo: jotka ovat vallassaolijat, ne ovat Jumalan asettamia.”

66 *MacMullen* 1975, 1–45, 163–191; *Friedrich & Pöhlmann & Stuhlmacher* 1976, 156–159; *Hubbard* 2005.

67 *Botha* 1994, 40–45.

68 Paavalin ajatus ei edellytä yksinvaltaa, kuten *Cancik* (1981, 62) väittää (*Huttunen* 2003, 236 n. 199).

69 Paavalin ajattelun taustoista juutalaisuudessa: esim. *Riekkinen* 1980, 53–60.

70 *Finley* 1992, 35–94; *Carcopino* 2001, 73–98, 207–209.

sen paikka, johon Paavali laski myös kirjeensä vastaanottajat. Esivaltaopetuksessaan hän antaa ohjeita vain alamaishille, ei vallanpitäjille.

Paavalilla roomalaiseen yhteiskuntaan sovitettu vanhatestamentillinen valtateologia on saanut seurakseen kreikkalais-roomalaisen näkemyksen vahvemman laista.⁷¹ Täysverisenä tämä yhdistelmä tulee esiin Josefuksella, joka kertoo kehottaneensa Jerusalemin juutalaishäijäisiä antautumaan roomalaisille muun muassa seuraavalla perusteella:

Jumala, joka kuljettaa valtaa kansalta toiselle, on nyt Italian yllä. Ihmisille ja eläimille on nimittäin säädetty laki, joka on kaikkein määräävin: vahvempien edessä täytyy taipua ja ne hallitsevat, joilla on aseiden mahti. (Josefus, *Juutalaissota* 5.367.)

Josefus tulkitsee reaaliololliset faktat teologisesti: Jumala on sen puolella, jolla on aseelliseen voimaan perustuva valta. Josefus ei tarkoita, että valta olisi aina roomalaisilla.⁷² Mutta se on *nyt* heillä ja se riittää osoittamaan, kenen puolella Jumala *nyt* on. Hie-
man myöhemmin Josefus yksiselitteisesti toteaa Jerusalemin puolustajille: ”te ette sodi vain roomalaisia vaan myös Jumalaa vastaan” (*Juutalaissota* 5.378).⁷³ Josefuksella on sama ajatus kuin Paavalilla, joka korostaa, että esivaltaa vastaan nouseminen on Jumalaa vastaan nousemista. Tämä Paavalin teologinen varoitus kapinasta saa perusteet esivallan aseellisen mahdin pelosta (Room. 13:3–4). Tehokas ja usein sovellettu menetelmä levottomuuksien hillinnässä oli suora ja brutaali väkivalta.⁷⁴ Se, mitä Paavali sanoo esivallan konkreettisista toimista viittaa juuri tällaiseen todellisuuteen: ”pelko”, ”miekka”, ”kosto”, ”viha” – siinä sanat, joilla apostoli kuvaa esivallan toimia. Vain ohimennen mainittu kiitos poikkeaa muuten niin väkivaltaisesta kokonaisuudesta.

Ylivoimaisen väkivallan edessä Paavalin johtopäätös on, että esivaltaa on pakko (*ananke*) totella ”vihan” eli rangaistuksen ja aseellisen mahdin tähden. Lisäksi tottelemispakon asettaa omantunto. (Room. 13:5.) Omatunto viittaa siihen, että ihminen oman harkintansa perusteella ymmärtää toimia oikein.⁷⁵ Paavali ei tarkemmin selitä, mitä tämä harkinta tarkoittaa – asia tulee hänen mielestään riittävän selväksi. Luultavasti juuri edeltävä järkeily tosiasiallisesta valtatilanteesta ja sen teologisesta tulkinnasta on omantunnon moraalista harkintaa. Jos tämä harkinta suoritetaan oikein, se pakosta johtaa alistumaan. Samaan johtaa myös pelkkä pelko esivallan vihasta.

Paavalin esivaltaopetuksen ytimessä on siis ajatus vahvemman laista. Valta ei perustu mihinkään valtiolliseen lakiin tai moraaliin, vaan aseelliseen voimaan, miekkaan, joka ilmentää itsensä Jumalan säädöstä. Kun laillisuusideologian mukaan miekka vain tukee esivaltaa, Paavalin mukaan miekka on esivalta. Tästä ei Paavalin mukaan kuitenkaan seuraa, että esivalta olisi vailla moraalia. Vaikka valta ei perustukaan moraaliin, esivalta edistää juuri sitä samaa moraalia, jota Paavali kehottaa noudattamaan kristitty-

71 Esimerkkejä vahvemman laista: Räisänen 1992, 81–82; Huttunen 2003, 91 n. 32 (perusteellisesti Epiktetoksen tulkinnasta: 88–100) .

72 Lindner 1972, 144.

73 Josefuksen puhe toistaa ajatuksia, jotka hän on jo esittänyt kuningas Agrippan suulla, esimerkiksi: ”Esivaltaa pitää palvella, ei suututtaa” (*Juutalaissota* 2.350).

74 Hubbard 2005, 423.

75 Huttunen 2003, 241–242; vrt. Botha 1994, 47–49.

jen keskinäisessä elämässä. Ajatellen vahvemman lain traditiota antiikissa on suoras-taan yllättävää, miten ongelmattomasti Paavali ajattelee vahvimman myös edistävän moraalista hyvää: hyvä ja valta kulkevat ikään kuin ilman muuta käsi kädessä.

Tavallisempi, moraalin ja vallan jännitteinen suhde esiintyy erinomaisella tavalla ateenalaisten ja meloslaisten keskustelussa – sellaisena kuin Thukydides sen esittää teoksessaan *Peloponnessolaissota*.⁷⁶ Meloslaisten moraalis-teologinen kritiikki ateenalaisten valtapolitiikkaa kohtaan kirjoittaa ateenalaisilta yksinkertaisen vastaväitteen: ihmisten ja luultavasti myös jumalien kesken vallitsee vahvemman laki, joten ateenalaiset ilmoittavat uskovansa jumalien suopeuteen heidän alistaessaan heikompia (*Peloponnessolaissota* 5.104–105). Thukydides ilmaisee toisaalla, että hän pitää moraalisten kysymysten ohittamista yhteiskunnallisten levottomuuksien ikävänä ja ei-toivottavana lieveilmiönä (*Peloponnessolaissota* 3.82–84). Hänestä vallankäytössäkin tulisi säilyttää moraalinen pohja.

Thukydideen toivomus on toki tuttu myös Vanhasta testamentista, esimerkiksi Kunninkaiden kirjoista, joissa toistuvasti arvioidaan hallitsijoiden tehneen ”sitä, mikä on väärää Herran silmissä”. Paavalin kanssa samaan aikaan elänyt Seneca kirjoitti kokonaisen kirjan, *Lempeydestä*, opastaakseen Neroa oikeaan toimintaan keisarina. Kehotuskirja osoittaa, että Senecakaan mielestä voima ja oikeus eivät itsestään selvästi liity yhteen. Paavali ei esivaltaopetuksessaan sen sijaan tuo esiin sellaista mahdollisuutta, että esivalta toimisi väärin.⁷⁷

Antiikin perinteessä vahvemman lain ja moraalin jännite saatettiin häivyttää relativismilla moraalilla. Klassisella tavalla tämän tekee Thrasyrnakhos Platonin dialogissa *Valtio* (338e–339a; vrt. *Gorgias* 483a–484c). Hän ratkaisee jännitteen väittämällä, että moraalinen hyvä on juuri sitä, mitä vahvin haluaa sen olevan. Paavali ei edusta tällaista moraalista relativismia. Kirkkain silmin hän väittää, että esivalta todella edustaa aina hyvää ja oikeaa – Jumalan tahtoa. Vaikka Thrasyrnakhoksen ratkaisu ei ollutkaan Paavalin ratkaisu, lopputulos on sama niin kauan kuin moraalista hyvää ei määritellä – ja Paavali ei sitä määrittele. Niinpä Thrasyrnakhos ja Paavali julistavat, että valta edustaa aina moraalialia. Thrasyrnakhos on kuitenkin vähemmän vakuuttava, koska hänen suorasanaanainen moraalinen relativisminsa herättää vastenmielisyyttä. Paavalin esivalta sen sijaan hallitsee korkean moraalisisia merkeissä, jolloin moraalinen kritiikki muuttuu vaikeaksi. On selvää, että juuri tähän perustuu Paavalin esivaltaopetuksen teho ja vaara.

Esivalta Pulkkanieimessä

Laillisen esivallan käsite on vastaus vallan ja moraalien väliseen problematiikkaan. Sortovuosien kokemuksen perusteella voitiin sanoa, että esivalta ei suinkaan aina edusta-

76 Vahvemman lain ja moraalien jännitteestä: Ehrhardt 1959, 27–28.

77 Senecan kirjoituksen ja Paavalin esivaltaopetuksen suhdetta on tuoreeltaan käsitellyt Engberg-Pedersen (2006), jonka mukaan Paavalin näkemys edustaa stoalaisittain varauksellista suhdetta ulkoisiin asioihin, kuten esivaltaan. Paavali perustaa tottelemisen kuitenkin hyvin keskeisellä tavalla pelkoon, mikä on stoalaisittain täysin kestämatön näkemys (Huttunen 2003, 274–282).

nut oikeaa ja hyvää, lakia. Muutos vuoteen 1918 tultaessa on kuitenkin selkeä. Kun sortovuosina laillisuusideologia *oikeutti* tottelemattomuuden esivaltaa kohtaan, vuonna 1918 se *tuomitsi* tottelemattomuuden: punaiset saivat rangaistuksensa siitä, että olivat nousseet laillista esivaltaa vastaan. Näin laillisen esivallan ajatuksesta liukeni esivallan moraalinen kritiikki pois: esivallan miekka edisti vain hyvää. Painopisteen muutos on kieltämättä muutosta takaisin kohti Paavalin esivaltaoppia, jossa esivalta edistää pelkkää hyvää – silloinkin kun se rankaisee miekalla.

Historioitsija *Aapo Roselius* on teloittajia koskevassa tutkimuksessaan osoittanut, että sisällissodan murheellinen loppuselvittely ei useinkaan ollut murhanhimoisten kiihkoilijoiden, vaan vastuullisten kunnan kansalaisten toimintaa.⁷⁸ Hehän ovat juuri niitä, jotka olivat lukeneet Raamattunsa ja Katekismuksensa; sellainen oli myös Mikko Kilpiä. Kilpiästä on sanottu, että hän oli nöyrä ihminen ja ymmärtäväinen isä. Hän piti kotonaan pyhäkoulua sekä toimi kunnan ja seurakunnan luottamustehtävissä. Kymmenen vuotta myöhemmin Kilpiä osallistui maallikkojäsenenä kirkolliskokoukseen.⁷⁹ Kilpiän kaltaiselle miehelle Raamatun sanalla oli keskeinen vaikutus. Epäilemättä hän koki toimivansa apostolin määrittelemän kristillisen etiikan mukaisesti – eikä ollut tuolloin ainoa Suomessa.

Hurma rantautui Pulkkaniemeeseen, läheisestä talosta noudettiin lapioita ja puiden keskelle, lähelle vesirajaa kaivettiin hauta. Sen jälkeen teloitusr ryhmä ampui tuomitut lukuun ottamatta yhtä, joka epäselväksi jääneestä syystä jätettiin henkiin.⁸⁰ Teloitetujen kuolema varmistettiin vielä ampumalla kutakin lähietäisyydeltä päähän niin, että päälaki irtosi. Asiasta tuli samana syksynä ongelma, sillä nimismies, joka kenttäoikeuden johtajana oli julistamassa tuomioita, ei uskaltanut siirtää silpoutuneita vainajia hautausmaalle peläten näiden herättävän epämieluisia puheita.⁸¹ Teloitetut makaavat edelleen siellä, minne heidät keväällä 1918 haudattiin. Tällaisia hautoja Etelä-Suomessa on runsaasti ja monet niistä ovat yhä vailla mitään merkkiä. Pulkkanien hauta Taipalsaaren Merenlahden kylässä on tässä suhteessa poikkeuksellinen, sillä se sai kiven jo 1920-luvulla. Se on muistomerkki vainajille, jotka kuolivat Paavalin esivaltaopetus korvissaan.

78 *Roselius* 2006 b, 309–328.

79 *Valtakari* 1980, 23.

80 Armahduksen syistä on kaksi versiota *Kannela & al.* 2006, 62.

81 *Tikka & Arponen* 1999, 264; *Peltonen* 2003, 90.